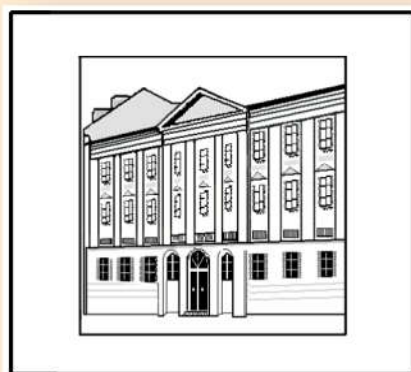

ISSN 2224-025X

НАУКОВІ ЗБІТКИ

Випуск 37 / 2021

**Державного
природознавчого
музею**

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Випуск 37

Львів 2021

УДК 57+58+591.5+502.7:069

Наукові записки Державного природознавчого музею. – Львів, 2021. – Вип. 37. – 280 с.

До 37-го випуску періодичного видання «Наукові записки Державного природознавчого музею» увійшли статті та короткі повідомлення з музеології, екології, ентомології, а також інформація про діяльність музею у 2020 році.

Для екологів, зоологів, ботаніків, працівників музеїв природничого профілю, заповідників, національних природних парків та інших природоохоронних установ і організацій.

Proceedings of the State Natural History Museum. – Lviv, 2021. – Issue 37. – 280 p.

The 37th issue of the periodical «Scientific Notes of the State Museum of Natural History» includes articles and short reports on museology, ecology, entomology, as well as information about the activities of the museum in 2020.

For ecologists, zoologists, botanists, employees of museums of natural profile, reserves, national nature parks and other environmental institutions and organizations.

DOI: <https://doi.org/10.36885/nzdpm.2021.37>

ISSN 2224-025X

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Заступник головного редактора

Відповідальний секретар

Технічний редактор

Капрусь І. Я. д-р біол. наук, проф.

Климишин О. С. д-р біол. наук, с.н.с.

Орлов О. Л. канд. біол. наук

Гураль Р. І. канд. біол. наук

Бокотей А. А. д-р біол. наук, с.н.с.; Войчишин В. К. канд. біол. наук, с.н.с.; Годунько Р. Й. канд. біол. наук, с.н.с.; Гураль-Сверлова Н. В. канд. біол. наук, с.н.с.; Дзюбенко Н. В. канд. біол. наук; Малиновський А. К. д-р с.-г. наук; Радченко О. Г. д-р біол. наук, проф.; Різун В. Б. канд. біол. наук, с.н.с.; Середюк Г. В. канд. біол. наук; Сусуловський А. С. канд. біол. наук, с.н.с.; Третяк П. Р. д-р біол. наук, проф.; Фальтинович В. д-р біол. наук, проф. (Польща); Царик Й. В. д-р біол. наук, проф.; Чернобай Ю. М. д-р біол. наук, проф.; Шрубівич Ю. Ю. канд. біол. наук; Яницький Т. П. канд. біол. наук

EDITORIAL BOARD

Kaprus I. Y. (*Editor-in-Chief*), Klymyshyn O. S. (*Associate Editor*), Orlov O. L. (*Managing Editor*), Gural R. I. (*Technical Editor*), Bokotey A. A., Voichyshyn V. K., Godunko R. J., Gural-Sverlova N. V., Dzubenko N. V., Malynovsky A. K., Radchenko O. G., Rizun V. B., Serediuk H. V., Susulovsky A. S., Tretjak P. R., Faltynowicz W., Tsaryk J.V., Chernobay Y. M., Shrubovych J. J., Yanitsky T. P.

Рекомендовано до друку вченою радою Державного природознавчого музею

ISSN 2224-025X

© Наукові записки ДПМ, 2021

DOI: <https://doi.org/10.36885/nzdpm.2021.37.39-56>

УДК 57.082.544: 599(476)

Загороднюк І. ¹, Болотіна І. ², Улюра Є. ¹

ССАВЦІ З ТЕРИТОРІЇ БІЛОРУСІ У КОЛЕКЦІЯХ ПРИРОДНИЧИХ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ

Наведено огляд колекційних зразків ссавців, що зібрані на території Білорусі (в сучасних її межах) і зберігаються в природничих музеях України. Узагальнено відомості про матеріали із п'яти музеїв – Зоологічного музею Львівського національного університету (ЗМД), Зоологічного музею Київського національного університету (ЗМКУ), Музею природи Харківського університету (МПХУ), Державного природознавчого музею НАНУ (Львів, ДПМ) та Національного науково-природничого музею НАН України (Київ, ННПМ). В межах останнього досліджено дві (з трьох наявних) колекції – відділу зоології (ННПМ-з) та відділу музеології (ННПМ-м). Зразки з Білорусі виявлено у колекціях ЗМД (5 екз.), ДПМ (2 екз.), ННПМ-з (68 екз.), ННПМ-р (36 екз.), ННПМ-м (7 екз.), МПХУ (3 екз.). Загалом виявлено 121 зразок 13 видів ссавців. За кількістю зразків домінують гризуни, зокрема *Spermophilus suslicus* (61 екз.), *Sus scrofa* (31 екз.) та *Sylvaeetus tauricus* (7 екз.). Переважають давні зразки (1885-1915 рр.), серед яких домінують зразки з колекції О. Браунера (ННПМ). Окремі групи ссавців з'являються в колекціях тільки в останній період накопичення зборів, зокрема мишовиді гризуни (збори 1990-х років). Переважна кількість зразків зібрана у південних і західних районах Білорусі в межах Берестейської, Мінської, Гродненської та Гомельської областей. Найбільш різноманітними є збори з околиць м. Мозир Гомельської області, переважно це зразки з колекції О. Браунера 1900-1915 рр., які тепер зберігаються в ННПМ. Найдавнішими є зразки пацюка чорного (*Rattus rattus*) з зібрань Б. Дибовського 1885 р. в родинних маєтках Войнове і Нянкове Новогрудського району Гродненської області. Найціннішою є вибірка з 61 черепа ховрахів *Spermophilus odessanus* (*suslicus* s. lato), що зібрана протягом 1947-1954 рр. в різних районах Берестейської, Гродненської і Мінської областей. Вагомою є й серія *Sylvaeetus tauricus* з Центрального Полісся (7 екз.), зібрана у 1990-1995 рр., що зберігається в ННПМ.

Ключові слова: зоологічні колекції, ссавці, фауна Білорусі, природничі музеї України.

Зоологічні колекції накопичують важливі матеріали про склад фауни того чи іншого регіону і дозволяють підтверджувати або спростовувати матеріали різних публікацій, а надто верифікувати давні вказівки. Понад те, колекції нерідко дозволяють акумулювати матеріали, які з роками відображають не тільки склад фауни, але й відносні частки видів та особливості їхнього поширення [13]. Не винятком є й теріофауна Білорусі, яка, хоч і часто була об'єктом спеціальних досліджень [23, 24], проте не досліджена достатньою мірою.

Особливо це стосується тих груп, що включають рідкісні види, пари морфологічно подібних видів, види на крайніх межах свого поширення, види, що суттєво змінили і продовжують змінювати свої ареали та рівні чисельності тощо. Прикладами перших є вовчки й мишівки, других – полівки та мишаки, третіх – ховрахи та білозубки, четвертих – пацюки та сарни. Зміни у цій найбільш варіативній частині фауни є найбільш цінними, і їхній коректний аналіз можна проводити тільки за наявності колекцій та їхнього аналізу і, за потреби, перевизначень матеріалу.

Відомостей про колекції ссавців з Білорусі дуже небагато, а описів колекцій взагалі одиниці; один з них – опис колекції Біологічного музею Брестського університету, в якому представлено фактично тільки експозиційні зразки 31 виду, більшість яких без етикеткових даних [35].

Мета цієї праці – огляд відомих колекційних зразків ссавців з території Білорусі, що зберігаються в природничих музеях України, насамперед Києва, Львова та Харкова, де зосереджені найбільші зоологічні зібрання.

Матеріал

У досліджених авторами колекціях є 121 зразок ссавців, що походять з території Білорусі, вони представляють 13 видів дев'яти родин п'яти рядів – комахоїдних, зайцеподібних, гризунів, хижих, ратичних (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл кількості зразків ссавців за видами та колекціями

Вид в каталозі	п	Коментар
<i>Talpa europaea</i>	2	колекція ННПМ-з, 1904–1905 pp.
<i>Lepus timidus</i>	2	колекція ЗМД, 1886, 1889 p.;
<i>Lepus europaeus</i>	3	колекція ННПМ-з, до 1915 та 1925 p.
<i>Sciurus vulgaris</i>	2	колекція МПХУ, без дат (давні, до 1930?)
<i>Apodemus agrarius</i>	1	колекція ННПМ-з, 1900–1910 p.
<i>Sylvaeus tauricus</i>	7	колекція ННПМ-м, 1995 p.
<i>Rattus rattus</i>	3	колекція ЗМД, 1885 p.; ННПМ-з, 1900–1915 p.
<i>Spermophilus suslicus</i>	61	колекція ННПМ-з, 1947–1954 pp.
<i>Vulpes vulpes</i>	1	колекція ННПМ-з, без дати
<i>Martes martes</i>	3	колекція ННПМ-р, 1964 p.
<i>Bison bonasus</i>	3	колекція ЗМД, до 1858 p.; ДПМ, до 1880 p.; МПХУ, до 1920 p.
<i>Sus scrofa</i>	31	колекція ННПМ-р, 1963–1968 pp.
<i>Capreolus capreolus</i>	2	колекції ННПМ-р та ДПМ, одна з дат – 1915 p.
Разом: 13 видів	121	5 колекцій, 1886–1995 pp.

Певна кількість зразків несе давню і неперифіковану етикеткову інформацію, трапляються помилки в назвах місцезнаходжень, датах та іменах колекторів, значна кількість місцезнаходжень неодноразово змінили свої адміністративні адреси (райони та навіть області). Все це нами проаналізовано і відкоментовано. Це є об'єктивною складовою реконструкції складу і змін фауни, мінливості популяцій та динаміки ареалів, і тому потребує узагальнення і коментування. Для оцінки обсягу таких даних про теріофауну Білорусі та виявлення цінних зразків приділено увагу аналізу накопичених в колекціях зразків.

Досліджено матеріали та розглянуто відомості про колекційні зразки ссавців з Білорусі у 7 колекціях (5 музеїв); їхні акроніми подано за рекомендованим переліком [12]. Як нове доповнення тут вжито позначення "ННПМ-м" для колекції Відділу музеології ННПМ (одна з трьох у цьому музеї).

1) ЗМД – Зоологічний музей Львівського університету імені Івана Франка; опубліковано каталог колекцій [16], доступний і в електронній версії (pdf); виявлено 5 зразків із Білорусі;

2) ЗМКУ – Зоологічний музей Київського університету імені Тараса Шевченка; опрацьовано каталог (рукописний, на картках), зразків ссавців із Білорусі не виявлено;

3) ДПМ – Державний природознавчий музей НАН України; каталог рукописний (паспорти зразків) та частково у форматі електронних таблиць, матеріали з Білорусі представлені двома зразками;

4) МПХУ – Музей природи Харківського університету; каталог відсутній, відомості від зберігача теріологічних фондів; матеріали з Білорусі представлені 1 зразком;

5) ННПМ-м – Національний науково-природничий музей НАН України, відділ музеології (робоча колекцію І. Загороднюка); в колекції 7 зразків з Білорусі; окрім того, до авторів вже понад рік прямує чимала колекція мікромамалій з РБ, проте на час підготовки цього огляду її не отримано;

6) ННПМ-р – Національний науково-природничий музей НАН України, відділ палеонтології (опрацьовано частково); в колекції є 36 зразків з Білорусі; значна частина колекцій є нерозібраною (зокрема у сховищі на базі "Феофанія"), тому в подальшому напевно будуть доповнення;

7) ННПМ-з – Національний науково-природничий музей НАН України, відділ зоології; опубліковано три каталоги теріологічних колекцій [28-30]; у колекції є 68 зразків із Білорусі. Важливо пам'ятати, що каталоги Л. Шевченко містять величезну кількість (сотні) помилок, тому всі дані важливо перевіряти.

У наведених далі записах щодо зразків вжито такі самі скорочення, як у нашій статті у попередньому томі цього видання [14]: М (masculinum) – F (feminum), leg. (lêgo, legit) – збирати (колектор); інформація в лапках – уточнені відомості з поточного каталогу або етикетки; в позначенні типу матеріалу вжито англomовні позначення "skull+skin". Порядок наведення і назви таксонів відповідають прийнятим нами у зведенні 2012 р. [11].

Ряд мідичеподібних (Soriciformes, seu Lipotyphla)

Ряд представлений у колекціях двома зразками одного роду (*Talpa*) з родини Talpidae, єдиного наявного в фауні Білорусі роду цієї родини. Зовсім не представлені в колекції родина їжаків (Erinaceidae) і родина мідичеподібних (Soricidae).

***Talpa europaea* – крім європейський**

У колекціях виявлено два зразки цього виду, обидва давні (1904-1905 pp.), і обидва з півдня Білорусі. Зразки зберігаються в ННПМ-з і описані в каталозі комахоїдних цього музею [29: 9].

● ННПМ-з. Gomel Region, Мозирський район, [без loc.]; дата: 1904 (#2140), 1905 (#2139), leg. «кол. А. Браунера», n = 1, also, # 2139–2140 (F+M). Координати вказано для районного центру (Мозир).

52.033333°, 29.25°

Ряд зайцеподібні (Leporiformes, seu Lagomorpha)

Ряд представлений 5 зразками одного роду (*Lepus*) з родини Leporidae, обома наявними у фауні Білорусі видами цієї родини – *L. timidus* та *L. europaeus*. Примітно, що обидва давні зразки (і по суті значно західніші) є *L. timidus*, тобто відносяться до тепер загалом більш північного виду. Це може свідчити про значно південніше поширення зайця білого в минулому. У зв'язку з цим можна пригадати, що зайця білого згадував В. Храчевич для Поділля, зокрема с. Черепова біля Хмельницького (1911) та с. Зінківці Кам'янець-Подільського району (1924/1925) [27], а М. Щербина – для Житомирського повіту за підсумками полювання 22.01.1917 [32: 145].

***Lepus timidus* – заєць білий**

Відомо два давні зразки цього виду, 1886 та 1889 р., обидва з півдня Білорусі; обидва зберігаються в ЗМД і описані в каталозі колекцій ЗМД [16: 52–53]. Перший з них зберігався як *Lepus* sp. і визначений як *L. timidus* при уточненні даних для цього огляду колегами І. Диким та І. Шидловським (особ. повід.). Можна припустили, що обидва зразки зібрані й препаровані Б. Дибовським.

- ЗМД. [Білорусь, Гродненська обл., Новогрудський р-н, с. Няньків], "Niankow"; дата: 06.11.1886, leg. невідомий [Дибовський?], n = 1, skin (опудало) # ЗХ–С/о 96 (З.М. 1135). Зберігається на експозиції; можливо, череп в опудалі. Знахідка є в каталозі ЗМД [16: 52–53]. Перевизначено з *Lepus* sp.

53.71301, 26.00791°

- ЗМД. [Білорусь, Гродненська обл., Новогрудський р-н, с. Няньків], "Niankow"; дата: 1889, leg. невідомий [Дибовський?], n = 1, skin (опудало) # ЗХ–С/о 231 (З.М. 1135, Ін 2185). Зберігається в експозиції; можливо, череп в опудалі. Зразок описано в каталозі ЗМД [16: 52–53].

53.71301, 26.00791°

***Lepus europaeus* – заєць сірий**

У колекціях виявлено два зразки цього виду, всі давні (1915–1925 рр.), і всі з півдня Білорусі. Зразки зберігаються в колекції ННПМ-з і їх описано в каталозі колекцій ННПМ [29: 116].

- ННПМ-з. Gomel Region, Мозирський район, м. Мозир; дата: «до 1915», leg. «кол. А. Браунера», n = 1, also, # 1331 (S).

52.033333°, 29.25°

- ННПМ-з. [Берестейської обл., Івацевичський район], с. Телехани (біл.: «Целяхань»); дата: 9.09.1925, leg. невідомий, n = 2, skin, # 9534–9535 (M+F). У базі даних і в каталозі ННПМ-з записано як "Брестська обл., Барановицький район, с. Телехань".

552.512778°, 25.842222°

Ряд мишоподібні, або гризуни (Muriformes, seu Rodentia)

Цей ряд ссавців представлений зразками з Білорусі в колекціях музеїв України трьома родами, трьома родами з родини Muridae (*Apodemus*, *Sylvaemus*, *Rattus*) та

одним з родини вивіркових (*Spermophilus*). Родина Cricetidae (хом'яки, нориці, щурі, полівки) у зборах з Білорусі не представлена. Зразки зберігаються у чотирьох колекціях – ЗМД (*Rattus*), МПХУ (*Sciurus*), ННПМ-з (*Spermophilus*), ННПМ-м (*Sylvaemus*).

***Spermophilus suslicus* (s. lato) – ховрах крапчастий**

Ховрах крапчастий є унікальним видом фауни Білорусі, який формує тут ізольовану популяцію у відриві від основної частини його ареалу [21, 33]. Хоча білоруські колеги дотепер відносять ховрахів до виду "*Spermophilus suslicus*" [34], давно показано, що західні популяції «крапчастих» ховрахів (на захід від Дніпра) мають позначатися як "*Spermophilus odessanus*" [9]. У каталогах колекцій ховрахів з правобережжя (зокрема, в ЗМД та ННПМ [16, 29]) відносять до *S. suslicus* (s. l.). Збори представлені в ННПМ-з черепами 61 ховраха. Зразки зібрано О. Михолап та І. Меркушевою, що відмічено не на всіх зразках; в каталозі [29] замість «Михолап» вказано «Миколай». Ольга Михолап – теріолог Інститут зоології НАН Білорусі, її колега Ія Меркушева – дослідниця гельмінтів ссавців Білорусі, зокрема у неї є й праця про паразитів вивіркових [2]). З бази даних ННПМ ясно, що ці дослідники ніколи не співпрацювали з ННПМ і тому не виключено, що зразки було позичено кимось з іншої колекції (про ЗМБУ див. рис. 1), проте не повернуто.

● ННПМ-з. Мінська обл., Несвіжський район, окр. м. Несвіж; дата: 8.08.1947 (2), 23–28.06.1954, leg. [О.] Михолап, n = 15, skull, # 12883–12897 (3М+9F+3S). Позначення колектора в базі даних і в опублікованому каталозі як «Миколай» невинуватене. Мова очевидно має йти про теріолога біофаку БДУ О. Михолап (В. Савхон, особ. повід.).

53.22265°, 26.67666°

● ННПМ-з. Гродненська обл., Кореличський район, окоп. смт Мир; дата: 26–27.06.1949, 3–28.07.1949, leg. Меркушева, n = 10, skull, # 12837–12846 (4М+6F).

53.45°, 26.466667°

● ННПМ-з. Берестейська обл., Барановицький район, окоп. м. Барановичі; дата: 23–25.06.1951, leg. Меркушева, n = 33, skull, # 12849–12858, 12860–12882 (11М+18F+4S).

53.132222°, 26.018333°

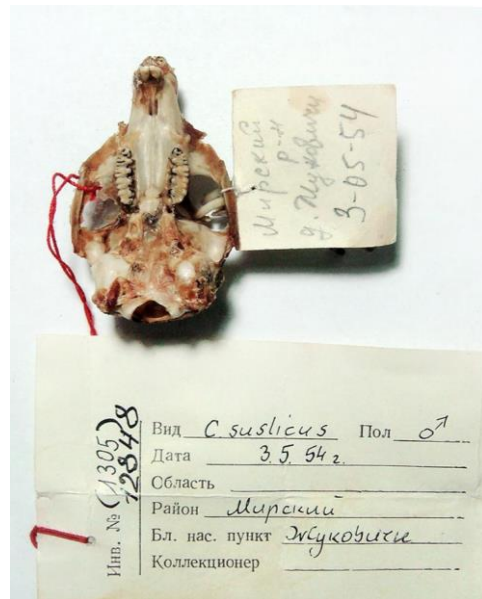
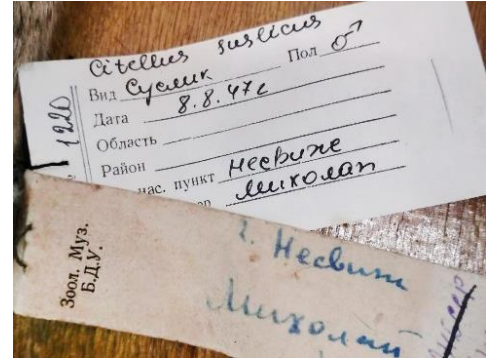

Рис. 1. Череп ховраха подільського, *Spermophilus odessanus*, з с. Жуковичі в колекції ННПМ-з. Фото І. Загороднюка. Під зразком – вторинна етикетка з іншої колекції. З'ясовано, що це етикетка ЗМ БДУ, де є серії ховрахів з тими самими даними, при тому є шкурки (ймовірно, в ННПМ – черепи давно позичених для досліджень зразків).

• ННПМ-з. [Гродненська обл.] [Корелицький район], Великі Жухавичі (за етикеткою «Мирський район, Жуковичі»: рис. 1); дата: 2.04.1954, 3.05.1954, leg. невідомий (для № 12898 2.04.1954 в каталозі вказано «Миколай»), n = 3, черепи, # 12847–12848, 12898 (1M+2F). Локалітет за каталогом [29] – «Гродненська обл., Корелицький р-н, с. Жуковичі». В Корелицькому районі немає Жуковичів, проте є Великі й Малі Жухавичі (біл.: Вялікія Жухавічы), і вони саме поруч із смт Мир, як це й зазначено в етикетці («Мирський р-н»).

52.91587°, 24.37929°

Sciurus vulgaris – вивірка лісова

Широко поширений у Білорусі вид, представлений з колекцій двома зразками.

• МПХУ. Гомельська обл. [Минская губ.], м. Мозир; дата: немає [напевно до 1930], leg. О. Браунер, n = 2, skull # M-753/33.624, M-753/34.625 (Ю. Ільюхін, особ. повід.).

52.033333°, 29.25°

Apodemus agrarius – житник пасистий

Вид поширений по всій території Білорусі, проте в колекціях представлений лише одним зразком в колекції ННПМ-з. Зразок згадано в каталозі родини мишевих ННПМ [28: 13]. Це єдиний мишовидий гризун (крім *Rattus rattus*) в давніх колекційних зборах (по суті за 1885–1990 рр., тобто всі попередні 100 років).

• ННПМ-з. Гомельська обл., Мозирський район, окол. м. Мозир; дата: «1900–1910» (дата, очевидно, не первинна і додумана каталогізаторами), leg. «кол. О. Браунера», n = 1, also # 1058–1059 (M+F). Зразок через складність доступу до

«мокрих» фондів нами не перевизначався, але помилка при визначенні цього монотипного роду неймовірна.

52.033333°, 29.25°

Sylvaemus tauricus – мишак жовтогрудий

У досліджених колекціях є вибірка, сформована з перевизначень "*Apodemus sylvaticus*", що походить з облікових ділянок в Хойницькому районі Гомельської обл., частково описаних раніше [18]. Домінування *tauricus* в Чорнобильській зоні показано й іншими дослідниками (С. Гащак, особ. повід.). Зразки зберігаються у відділі музеології ННПМ (7 екз.). Ім'я колектора не збереглося. Суміжні дати в доступних нам колекціях є у гризунів з цих самих місць, що зберігаються у О. Каштальяна, який уточнив, що паралельно з ним там збирала матеріал О. Рождественська (тут ім'я колектора подано в квадратних дужках, оскільки це неоднозначно). Метричні відмінності від *sylvaticus* показано на фото (рис. 2).

Рис. 2. Череп *Sylvaemus tauricus* (праворуч, № 2482 з Оревичі) в порівнянні з *S. sylvaticus* (№ 1791 з Поліського ПЗ).

Об'єкти вирівняно за передніми гранями M1; довжина кутніх M13 = 4,0–4,3 мм у *tauricus* проти 3,6–3,9 мм у *sylvaticus*; різцеві отвори LFI x BFI = 5,5–6,3 x 1,9–2,3 мм проти 5,0–5,9 x 1,5–1,8 у *sylvaticus*. Останні у *S. tauricus* розширені ззаду, але не заходять за передні краї M1.

- ННПМ-м. Гомельська обл., Хойницький район, Бабчин (біл. «Бабчын»); дата: 1995, leg. ? [О. Рождественська], n = 3, skull # [робочі: 225, 2482, 2484]. Зібрані як "*sylvaticus*".

51.78269°, 30.00209°

- ННПМ-м. Гомельська обл., Хойницький район, Оревичі (біл. «Аравічы»); дата: 1995, leg. ? [О. Рождественська], n = 4, skull # [робочі: 2497, 2504, 2506, 2543]. Зібрані як "*sylvaticus*".

51.59966°, 29.85948°

Rattus rattus – пацюк чорний

Цей вид (і загалом рід *Rattus*) представлений у досліджених колекціях трьома зразками – одним у ННПМ-з і двома в ЗМД. Важливо, що збори стосуються саме пацюка чорного, який в Білорусі є аборигеном або давнім вселенцем, натомість пацюк сірий є недавнім вселенцем (карту див.: [15]; попри це, білоруські колеги вважають обидва види аборигенами [23: 35]). Ясно, що потрапляння до давніх колекцій саме виду *R. rattus* було не випадковим. Зразки в ЗМД відносяться до маєтків родини Дибовських у Новогрудському районі – Wojnow та Niankow, звідки походять й різноманітні інші колекційні зразки, відомі в колекції ЗМД [31]. Зокрема, звідси є

зразки зайця білого (див. далі). Маєтки Войново і Няньково розміщені неподалік від м. Любча.

- ЗМД. [Білорусь, Гродненська обл., Новогрудський район, с. Войнов] "Wojnow"; дата: невідома, leg. невідомий, n = 1, skin (опудало) # ЗХ-С/о 120 (З.М. 5 581) (1S). Зберігається на експозиції (Ш. № 2); череп в опудалі. Знахідку наведено в каталозі ЗМД [16: 413].

53.758862, 26.028539°

- ЗМД. [Білорусь, Гродненська обл., Новогрудський район, с. Няньків], "Niankow"; дата: 1885 (01.05.1885), leg. невідомий (Przeparowaw ..., Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie), n = 1, skin (опудало) # ЗХ-С/о 233 (З.М. 5582, Ін 2247). Зберігається на експозиції; можливо, череп в опудалі. Знахідку наведено в каталозі ЗМД [16: 413].

53.71301, 26.00791°

Рис. 3. Матеріали щодо пацюка чорного, *Rattus rattus*. Ліворуч – *R. rattus* з Wojnow у ЗМД (№ ЗХ-С/о 120); фото І. Шидловського. Внизу – зразок *R. rattus* з Мозира в ННПМ-з; фото І. Загороднюк.

- ННПМ-з. Гомельська обл., Мозирський район, м. Мозир; дата: «1900–1915», leg. "О. Браунер", n = 1, skin # 822 (S juv). Зразок згадано в каталозі ННПМ [28: 215]. Про колектора «Браунера» вказано в каталозі, але за етикеткою (рис. 2, *внизу*) – це спиртовий зразок, відпрепарований і визначений Б. Поповим. Очевидно, саме про цей зразок йде мова в давньому «червоному» журналі обліку колекцій ННПМ (1935–1937 рр.), в якому є запис: "№ 4393, *Rattus rattus*, Мозырь, без головы и лапы" (дата і колектор не вказані).

52.033333°, 29.25°

Ряд псоподібні, або хижі (Caniformes, seu Carnivora)

Ряд представлений зразками з Білорусі лише в ННПМ, це матеріали щодо двох родів – *Vulpes* (родина Canidae) та *Martes* (родина Mustelidae).

***Vulpes vulpes* – лисиця руда**

Цей вид представлений одним зразком: череп в ННПМ-з з неповними етикетковими даними. Зразок описано в каталозі хижих ссавців ННПМ [30].

● ННПМ-з. Гомельська обл., Мозирський район, м. Мозир (окол.); дата: невідома, leg. невідомий, n = 1, skull # 498 (S). Зразок, найімовірніше, відноситься до колекцій О. Браунера і має бути датованим періодом до 1935 р. (див. вище опис подібних зразків з Мозира). У старих журналах ННПМ («червоний» журнал № 1 за 1935–1937 рр.) є запис «№ 931 (стар. № 517), *Vulpes vulpes*, череп, Мозырь Минской губ., из кол. А. А. Браунера». Очевидно, це той самий зразок, що і в сучасному каталозі, на черепі № 931. 52.033333°, 29.25°

***Martes martes* – куна лісова**

Є три колекційні зразки 1964 р. збору в ННПМ, відомості про які наведено в каталозі хижих ссавців в колекції ННПМ-з [30]. Зразки в колекції ННПМ-з відсутні, а зірочка біля номерів у каталозі свідчить, що вони зберігаються в колекції ННПМ-р. Це цілком закономірний колекційний об'єкт, виходячи з давньої уваги дослідників до «мисливської фауни», а також підготовки В. Абеленцевим, колектором цих зразків, зведення по родині Mustelidae в серії «Фауна України» [1]. Зберігач фондів хижих в ННПМ-р Д. Іванов (особ. повід.) повідомив, що цитований каталог 2007 р. далеко не повний, і в колекції можуть зберігатися й інші хижі з Білорусі, проте повну ревізію колекції ННПМ-р наразі зробити нереально, це справа майбутнього.

Рис. 4. Кістяк і череп куни лісової (*Martes martes*) з Біловезької Пущі в ННПМ-р, № 6115, зібраний 1964 р. В. Абеленцевим. Фото І. Загороднюка.

● ННПМ-р. Берестейська обл., Кам'янецький («Каменський») район, Біловезька Пуща; дата: 1964 (1 – 30.12.1964, 1 – 1964, 1 – без дати), leg. В. І. Абеленцев (в одному випадку колектора не вказано), n = 3, skull+skeleton # 6110 (162), 6115 (168), 6744 (3F) [в каталозі ННПМ № 6115 позначений як самець]. Записи наведено за каталогом ННПМ-з [30] та уточнено за зразками (переглянуто № 6110, 6115; з них череп 6115 – зі слідами шроту) (рис. 4). Координати подано для центру нацпарку – с. Кам'янюки (Kamianiuki).

52.76°, 23.866944°

Ряд оленеподібні, або парнопали (Cerviformes, seu Artiodactyla)

Ряд представлений трьома видами (*Bison bonasus*, *Sus scrofa*, *Capreolus capreolus*), проте не виключено, що до колекційних матеріалів з Білорусі треба відносити й зразки деяких інших великих ратичних (наприклад, зубра з колекцій Потоцьких у ННПМ), проте прямих доказів їх походження, на жаль, немає.

***Sus scrofa* – свиня дика**

У колекціях ННПМ-р є серія черепів свині дикої, зібрана П. Козло у 1960-х рр. у Біловезькій Пущі та на Березині, що напевно було матеріалом монографічного дослідження [19]. Авторами переглянуто частину цих зборів, доступну в основному сховищі ННПМ-р [Матеріали перевезено з експериментальної бази «Феофанія», де вони зберігалися принаймні з 1970-х років, і ця вибірка не є повною: для перевезення відібрано лише частину матеріалу.]. Це три скрині з хаотичним нагромадженням черепів і мандибул, які після порівнянь номерів, написаних на кістках, зкомбіновано у 31 одиницю, у т.ч. 8 спарованих мандибул з черепами, 8 черепів та 15 мандибул. Значна частина етикеток втрачена, 11 зразків мають позначку «Біловезька Пуща» (у частини скорочено як «БП») і 10 – Березинський заповідник (БЗ); сім зразків мають дату, в межах 1963–1968, у п'яти на кістках або на етикетках зазначений колектор – «П. Г. Козло». [«БП» вказано для 10 зразків, проте ще один (№ 131) без позначення пункту, але з номером, що суміжний з іншими зразками з локалітету БП, має таку саму дату, як і зразки з БП.]

● ННПМ-р. Берестейська обл., Кам'янецький район, Біловезька пуща; дата: 1963–1964 (21.03.1963 – 2, 06.1964 – 2, 07.1964 – 1), leg. П. Козло (фактично позначка тільки на 4 зразках), n = 11, skull # робочі (б/н, 50, 75, 102, 130, 131, 271, 289, 293, 344, 607). З переліку номерів і стану зразків очевидно, що це не повна вибірка. Зразок № 344 показано на фото (рис. 5).

52.76°, 23.866944°

● ННПМ-р. Вітебська обл., Лепельський район, Березинський заповідник; дата: 1967-1968 (дата тільки для двох зразків, 18.01.1967, 08.01.1968), leg. П. Козло [фактично зазначено тільки раз, для зразка № 36 від 08.01.1968], n = 10, skull # робочі (14, 36, 47, 70, 72, 76-80). З переліку номерів і стану зразків очевидно, що це не повна вибірка.

54.38°, 28.28°

● ННПМ-р. [Білорусь], [Біловезька Пуща або Березинський заповідник]; дата: [в межах дат попередніх вибірок, 1963-1968], leg. невідомий [П. Козло – за аналогією з попередніми двома серіями], n = 10, skull # робочі (б/н, 4, 66, 116, 122, 158[?], 367, 633[?], 6085, 6366) [останні два номери, попри каліграфічний напис тушшю і подібність до нумерації зразків в ННПМ-з, в цій останній колекції зайняті іншими видами]. Напевно це все фрагменти попередніх вибірок. Координати прирівняно до Біловежі.

52.76°, 23.866944°

Рис. 5. Череп свині дикої, *Sus scrofa*, з Біловезької Пущі, в колекції ННПМ-р (№ 344), зразок зібрано у червні 1964 р., колектор П. Козло. Фото І. Загороднюка.

***Capreolus capreolus* – сарна європейська**

Є два давні зразки, відсутні в опублікованих каталогах. Один із них є опудалом, давнім (1892 р.) мисливським трофеєм, і походить з Берестейщини, в колекції ДПМ. Інший відомий за записами в давньому журналі обліку колекцій, що наразі відносяться до ННПМ («червоний» журнал № 2 за 1935-1937 рр.), походить з Мозира.

• ДПМ. [Берестейська обл.], "р-н Бреста", [Радеж] («Радлов» у каталозі, «Радеов» в паспорті); дата: 1892 (06.02.1892), leg. невідомо, n = 1, опудало # 551 (старі № 1684, 550, 373). Наведено за паспортом зразка (отрим. від А. Бокотея). Пошук відповідників показує, що мова має йти про с. Радеж (див. коментар до рис. 6).

52.083333°, 23.7°

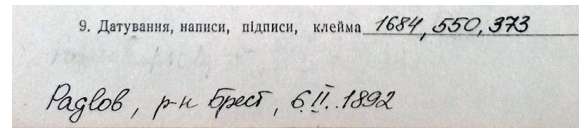

Рис. 6. Сарна європейська, *Capreolus capreolus*, з колекції ДПМ (№ 551), зразок 1892 р. Фото А. Бокотєя (з дозволу автора).

Щодо місцезнаходження: у паспорті записано «Радлов, р-н Бреста» (див. вгорі), і пошук свідчить тільки на користь м. «Radłów» на півдні Польщі, що нереально. Проте в записі у паспорті четверта літера в назві – *E*, а не *L* («Раде_??»), була явна проблема ідентифікації літери при переписуванні, і в топонімії Брестського району є тільки один відповідник – Радеж (пол. Radezh), що напевно і було з помилкою переписано в каталог.

● ННПМ-з. Гомельська обл., м. Мозир; дата: невідома [до 1915], leg. невідомий, *n* = 1, skull # 1616 (2579); запис наведено за "червоним журналом" № 2 (1935–1937 рр.), тобто зразок мав би знаходитися в ННПМ-р. Понад 20 років тому один із авторів аналізував черепи сарн з ННПМ-р [10], зокрема й описані О. Браунером [4], серед яких був і № 1615 з Павлограда, тобто суміжний з мозирським зразком. У наших записах збереглися морфометричні дані для зразка «ННПМ-р № [?]» (старий № 680), самка, Мінська губ., Мозир, юв., який, ймовірно, і є зразком # 1616. На жаль, повторний пошук його в ННПМ-р у 2021 р. був безрезультатним.

52.033333°, 29.25°

***Bison bonasus* – зубр**

Вид є символом білоруської фауни, і його наявність в колекціях очікувана. Чимало музеїв прагнули мати такий експонат, і чимало давніх зразків зубрів, що надходили до колекцій, були з Біловезької Пущі і, найімовірніше, виготовлені А. Шустерусом [25]. Проте внаслідок втрат колекцій в часи I та II світових воєн більшість великорозмірних зразків ссавців не збереглося. Білоруськими за походженням є три зразки зубра — в МПХУ, ЗМД та ДПМ (деталі далі).

● МПХУ. Берестейська обл., Кам'янецький район, Біловезька пуща («Асканія-Нова, з Біловезької Пущі»); дата: невідома, leg. «кол. О. Браунера», *n* = 1, skull # 591 (номер первинний) (F, «Менша») (рис. 7). Запис наведено за оглядом колекцій МПХУ [17]. Координати подано для центру парку.

52.76°, 23.866944°

● ЗМД. Берестейська обл., Біловезька пуща; дата: невідома, проте зразок згаданий в описах станом на 1858 р. у книзі проф. Й. Вічковського [37: 261] (І. Шидловський, особ. повід.); leg. невідомий (подаровано керівництвом Біловезької пущі), *n* = 1, опудало (можливо, череп в опудалі) # ЗХ-С/о 192 (З.М. 1 261). Зберігається в експозиції. Знахідку наведено в каталозі ЗМД [16: 152].

52.76°, 23.866944°

Рис. 7. Череп *Bison bonasus* з Асканії-Нової, який походить з Біловезької Пущі, і його етикетка з обох боків.

Напис на етикетці: «№ 591, "Меньша", самка, зубрица из Беловежской пуши», зворот: "Col. Reserv. Czapl. (Askania-Nova)". Фото А. Льюхіна (з дозволу автора)..

Дату не відновити, оскільки А. Браунер працював в Асканії тривалий час: у 1918-1930 рр. він був завідувачем наукової частини Інституту гібридизації та акліматизації тварин, а у 1936-1938 — завідувачем зоопарку.

• ДПМ. Берестейська обл., Біловезька пуща; дата: невідома [до 1880 р.]; leg. невідомий (викуплено В. Дзедушицьким), n = 1, опудало # ЗХ-С/о 192 (З.М. 1 261). Опудало виготовлено таксидермістом Зонтаком з туші, яку возом доставили з Біловезької пущі. Це був об'єкт царського полювання і його не можна було купити, але можна було отримати в подарунок. Для обміну подарунками «В. Дідушицький подарував царській родині село Тарнуватку під Томашевом» (О. Климишин, особ. повід.) [Історія згадана у «Постпоступі» за 8.08.2000 (<https://bit.ly/3k3wyJb>): «Почувши про те, що у Пущі загинув зубр, Дідушицький, щоб викупити його, продав зі своїх маєтків село Тарнуватка...»].

52.76°, 23.866944°

Підсумки

Підведемо підсумки стосовно обсягу колекцій, представленості різних видів у зоологічних колекціях, розподілу знахідок за роками, за участю різних знаних колекторів та за географією знахідок.

Обсяг колекцій. Загалом виявлено 121 зразок 13 видів ссавців. Найповнішим зібранням є колекції Національного науково-природничого музею НАН України, в яких виявлено переважну більшість зразків (96% загальної вибірки). В колекціях виявлено види 4 рядів – мідцеподібні (2 екз.), зайцеподібні (5 екз.), мишоподібні (74 екз.), псоподібні (4 екз.), оленеподібні (36 екз.). Не представлені в колекціях тільки види ряду лиликоподібних, попри гарну представленість цього ряду в усіх досліджених колекціях (напр. [5, 36]).

Види. Загалом в колекції представлені типові для фауни Білорусі види. За кількістю знахідок явно домінують гризуни, а серед них – два види, ховрах *Spermophilus suslicus* (s. l.) та мишак *Sylvaemus tauricus* (табл. 2). Важливими є знахідки видів *Rattus*; менш

інформативними стосовно складу фауни і минулих її станів є знахідки інших родів (*Talpa*, *Lepus*, *Apodemus*, *Vulpes*, *Martes*), проте такі матеріали важливі для вивчення поширення і географічної мінливості окремих їх видів. Важливо зазначити, що й раніше колекції дозволяли виявляти окремі види, зокрема варто нагадати про ідентифікацію виду *Sylvaemus uralensis* у зборах з північного сходу Білорусі [8], а нещодавно і з Гомельщини [22].

Роки. Загалом в колекціях переважають зразки давні, нових майже немає, а за останні 30 років – жодного надходження. Серед давніх музеалій (1880-1915 рр.) очевидно домінують зразки з колекції О. Браунера (1900-1915), що зберігаються у ННПМ; їх доповнюють зразки з колекції В. Дзедушицького (1880–1885) в колекції ЗМД. Давні зразки – це переважно представники мисливської фауни. Окремі систематичні групи ссавців (а, по суті, дрібнорозмірні ссавці) з'являються в колекціях тільки в останній період накопичення матеріалів, зокрема такими є мишовиді гризуни, як-от види роду *Sylvaemus* (збори 1990-х років).

Колектори. Цінну частину колекції становлять давні зразки, що мають бути асоційовані з Дибовськими і Дзедушицьким та їхніми музейними зібраннями. Серед давніх переважають збори О. Браунера, проте очевидно, що мова має йти про колекцію Браунера, до якої надходили матеріали різних колекторів, а не збори О. Браунера. Переважання в колекції Браунера зразків із Мозира є загадкою, напевно це були передачі від місцевих зоологів (див. далі).

Географія. Переважна кількість зразків зібрана у південних і західних районах Білорусі в межах Берестейської, Гродненської, Мінської та Гомельської областей (рис. 8). Найдавніші зразки (два пацюки і сарна XIX ст.) походять з Берестейщини.

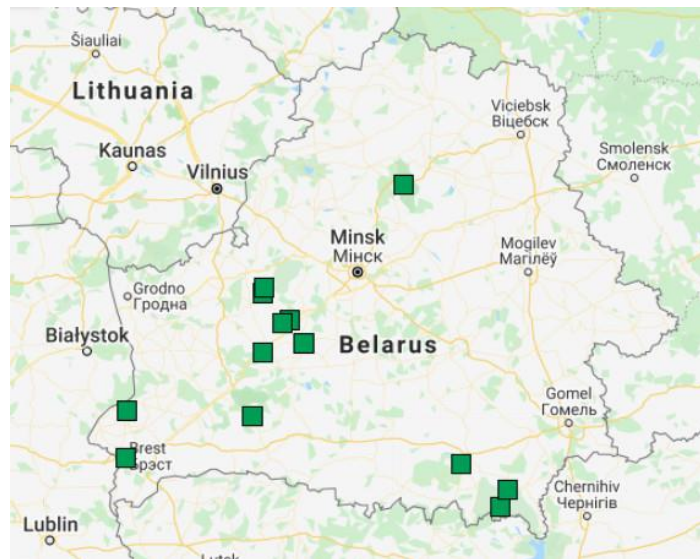

Рис. 8. Карта розподілу місць збору колекційних зразків, наведених у цьому огляді.

Найбільш різноманітними за видовим складом є збори з Мозира, інші регіони представлені бідніше. З Мозира є зразки шести видів (*Talpa europaea*, *Lepus europaeus*, *Sciurus vulgaris*, *Rattus rattus*, *Apodemus agrarius*, *Vulpes vulpes*, *Capreolus capreolus*),

всі вони з колекції О. Браунера. Як засвідчує аналіз біографічних відомостей про Браунера, цей дослідник в Мозирі не бував.

Колектором мозирських матеріалів міг бути А. Федюшин, який у 1926, 1930 та 1931 рр. проводив свої експедиційні дослідження біля Мозира (напр. [26]), що показує й аналіз його біографії [6], а 1933 р. він вимушено переїхав до Омська, у зв'язку з чим і міг передати свої колекції. У цитованому огляді зазначено, що «Більша частина зборів з експедиції А.В. Федюшина (приблизно 2,5 тис. шкурок птахів, а також деяка кількість ссавців) знаходиться в Зоологічному музеї Білоруського державного університету» [6]. На жаль, жодного зразка, підписаного А. Федюшиным, нами не виявлено. Нічого не проявив і аналіз тогочасних публікацій, в яких є чимало згадок колекційних зразків, але без фактів їх передачі (напр. [20]). Ще одна гіпотеза — що це могли бути збори В. Станчинського, який влітку 1925 р. здійснював експедицію по Західній області (до якої входив і Мозирський повіт), і того ж року (і надалі) був у Києві та Асканії.

Подяка

Автори щиро дякують всім колегам, які сприяли опрацюванню колекцій і надали важливі відомості про описані тут зразки, зокрема Є. Улюрі, В. Смаголь та Д. Іванову за доступ до колекцій ННПМ (Київ), Н. Черемних за доступ до каталожних даних ДПМ (Львів), І. Шидловському за консультації щодо колекцій ЗМД (Львів), Ю. Ільохіну за дані про колекції МПХУ (Харків). Наша подяка колегам, що надіслали важливі особисті повідомлення, зокрема З. Баркасі, С. Гацаку, В. Гричику, О. Климишину, В. Сахвону, Н. Черемних, І. Шидловському, Н. Ясинецькій. Дякуємо рецензентам за цінні зауваження.

1. Абеленцев, В.І. 1968. Куницеви. Наукова думка, Київ, 1-280. (Фауна України; Том 1: Ссавці, вип. 2). <https://bit.ly/3BWSEbX>
2. Арзамасов, И.Т., Дылько, Н.И., Меркушева, И.В., Петровский, Ю.Т. 1966. Паразиты беличьих в Белоруссии. *Зоологический журнал*, **45** (6): 830-835.
3. Баркасі, З., О. Гайдаш. 2019. Зоологічні колекції: збір, облік, ідентифікація (звіт про роботу XXIV Теріологічної школи-семінару). *Theriologia Ukrainica*, **17**: 119-125. <http://doi.org/10.15407/pts2019.17.119>
4. Браунеръ, А. 1915. Къ какому виду принадлежат козули Южной России и Крыма. *Записки Крымскаго общества естество-испытателей*, **5**: 112-114 (+ вкл.).
5. Годлевська, Л.В. 2013. Рецентні рукокрилі в колекції палеонтологічного музею ННПМ НАН України. *Збірник праць Зоологічного музею*, **44**: 145-157. <https://bit.ly/3ji1jdc>
6. Гричик, В.В. 2021. Анатолий Владимирович Федюшин (1891–1972). *Зоологические чтения. Сборник научных статей, посвященный 130-летию ... проф. А.В. Федюшина*. ГрГУ им. Янки Купалы, Гродно. On-line: <http://bio.bsu.by/zoomuz/2.phtml>
7. Домбровский, В., Болотина, И. 2014. К териофауне Национального парка «Припятский» (Беларусь). *Праці Теріологічної Школи*, **12**: 22-25. <http://doi.org/10.15407/ptt2014.12.022>
8. Загороднюк, И., Милютин, А. 1992. Идентификация видов рода *Sylvaemus* Эстонии и прилежащих территорий. *Вестник зоологии*, (4): 87.

9. Загороднюк, И.В., Федорченко, А.А. 1995. Аллопатрические виды грызунов группы *Spermophilus suslicus* (Mammalia). *Вестник зоологии*, **29** (5-6): 49-58.
10. Загороднюк І.В. 2002. Аловиди сарни (*Capreolus*): природа відмінностей між ними і статус популяцій з України. *Вісник Луганського державного педагогічного університету. Біологічні науки*, № 1 (45): 206-222.
11. Загороднюк, І.В., Ємельянов, І.Г. 2012. Таксономія і номенклатура ссавців України. *Вісник Національного науково-природничого музею*, **10**: 5-30. <https://bit.ly/3aX1Yfi>
12. Загороднюк І., Шидловський, І. 2014. Акроніми зоологічних колекцій України. *в кн.: Зоологічні колекції та музеї*. За ред. І. Загороднюка. ННПМ НАН України. Київ, 33-43. <https://bit.ly/3AFpSXk>
13. Загороднюк І., Червоненко, О. 2015. Природничі колекції як основа фундаментальних досліджень природного різноманіття. Природничі музеї: роль в освіті та науці. Частина 2. ННПМ НАН України; за ред. І. Загороднюка. Київ, 23-25. <https://bit.ly/3G1l56t>
14. Загороднюк, І.В., Черемних, Н.М. 2020. Мишівки (*Sicista*) у фауні України: аналіз зоологічних колекцій природничих музеїв НАН України. *Наукові записки Державного природознавчого музею*, **36**: 27-40. <https://doi.org/10.36885/nzdpm.2020.36.27-40>
15. Загороднюк, І. 2021. Номен «щур» як українська назва ссавців роду *Arvicola*: історичні та етимологічні розвідки. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, **84**: 16-32. <https://doi.org/10.30970/vlubs.2021.84.02>
16. Затушевський, А.Т., Шидловський І.В., Закала О.С. та ін. 2010. *Каталог колекцій ссавців Зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка*. Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, Львів, 1-442. <https://bit.ly/2YL4q6x>
17. Ільяхін, Ю. 2016. Представники надряду Ungulata в колекції проф. О. Браунера в Музеї природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. *Theriologia Ukrainica*, **14**: 44-55. <http://doi.org/10.15407/ptt2016.14.049>
18. Каштальян, А. 2005. Оценка состояния природных популяций мелких млекопитающих на территориях с различной степенью средового и антропогенного воздействия. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*, **17**: 50-63. <https://bit.ly/3pj5jhs>
19. Козло, П.Г. 1975. *Дикий кабан*. Главное управление по охране природы, заповедникам. 223.
20. Новиков, К.Л. 1929. Заметки о млекопитающих Чечерского района Гомельского округа БССР. *Известия Горского пед. ин-та. Владикавказ*. Том 6 (отд. ест.-ист. и физ.-мат.), 229-238.
21. Петровский, Ю.Т. 1961. Особенности экологии крапчатого суслика в Белоруссии. *Зоологический журнал*, **60** (5): 736-748.
22. Саварин, А.А. 2011. Об обитании *Sylvaemus uralensis* (Pallas, 1811) на юго-востоке Беларуси и проблеме ее видовой диагностики. *Известия Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины*, № 4 (67): 176-182.
23. Савицкий, Б.П., Кучмель, С.В., Бурко, Л.Д. 2005. *Млекопитающие Беларуси*. БГУ, Минск, 1-319.
24. Сержанин, И.Н. 1961. *Млекопитающие Белорусской ССР*. Минск, 1-317.

25. Федотова, А.А. 2018. Беловежский зубр (*Bison bonasus bonasus*) как музейный экспонат в XVIII – начале XX вв. *Труды Зоологического института РАН*, **322** (2): 160-184. <https://u.to/mPGcGw>
26. Фядзюшын, А.У. 1928. Справаздача з фаўністычных даследаванняў на р. Прыпяці і воз. Князь улетку 1926 г. *Матэрыялы да вывучэння флоры і фаўны Беларусі. Том 2*. Выд-ва АН БССР, Мінск, 103-117.
27. Храчевич, В. 1925. *Ссавці Поділля. Огляд систематичний*. Віндерждрук ім. Леніна, Вінниця, 1-31. (Серія: Кабінет виучування Поділля. Вип. 4). <https://bit.ly/3B4OicN>
28. Шевченко, Л.С., Золотухина, С.И. 2002. *Млекопитающие. Выпуск 1. Мышиные – Muridae*. Зоомузей ННПМ НАН Украины. Киев, 1-217.
29. Шевченко, Л.С., Золотухина, С.И. 2005. *Млекопитающие. Выпуск 2. Насекомоядные, рукокрылые, зайцеобразные, грызуны*. ННПМ НАН Украины, Київ, 1-238. (Серія: Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины).
30. Шевченко, Л.С. 2007. *Млекопитающие. Вып. 3. Хищные Carnivora. Зайцеобразные Lagomorpha (дополнение)*. Зоомузей ННПМ НАН Украины. Киев, 1-80. <https://bit.ly/3p2BPV0>
31. Шидловський, І., Затушевський, А. 2018. Життєвий шлях і науковий доробок Бенедикта Дибовського. *Молодь і поступ біології: XIV Міжнародна наукова конференція*. Львівський університет ім. І. Франка, Львів, 35-43. <https://bit.ly/30zvGoP>
32. Щербина, М. 1924. Записки про деяких звірів Волині. *Природа и охота на Украине*, № 1-2: 142-152. <https://bit.ly/3C2wJeP>
33. Яцентковский, Е.В. 1925. Суслики в Белоруссии. *Записки Белорусского государственного института сельского хозяйства*. Главлитбел., Минск, 15-18.
34. Abramchuk, A., Shokalo, S., Yankevich, Yu. 2021. The speckled ground squirrel (*Spermophilus suslicus*) in Belarus: new localities, old threats, and prospects of conservation. *Theriologia Ukrainica*, **21**: 84-90. <http://doi.org/10.15407/TU2107>
35. Molosh, A. 2014. Mammals of the biological museum of Brest State University of a.s. Pushkin and prospects of theriological research in the south-west of Belarus. In: Sustainable use and protection of animal world diversity (30-31 octombrie 2014). Chişinău, 70-71. <https://bit.ly/3nlL7Je>
36. Shydlovskyy, I., Zatushevsky, A., Kusnezh, O. 2018. Bats (Chiroptera) in the collection of the Zoological Museum of Lviv University, Ukraine. *Theriologia Ukrainica*, **16**: 85-90. <http://doi.org/10.15407/pts2018.16.085>
37. Wiczkowski, J. 1907. Instytut Zoologiczny. In: Wiczkowski, J. *Lwów, jego rozwój i stan kulturalny, oraz przewodnik po miastu*. Lwow, 261-262. [I–VIII + 1–623]. <https://bit.ly/2ZmMiji>

¹ Національний науково-природничий музей НАН України, м. Київ
e-mail: zoozag@ukr.net; ulyura@ukr.net

² ГО "Багна", м. Туров
e-mail: zelpira@gmail.com

Mammals from Belarus in the collections of natural history museums of Ukraine

A review of collection samples of mammals received from the territory of Belarus (within its modern borders) and stored in natural museums of Ukraine is given. Information on the materials of 5 museums is summarized – Dybowski Zoological Museum at Lviv National University (ZMD), Zoological Museum of Kyiv National University (ZMKU), Museum of Nature at the Kharkiv University (MNKU), State Natural History Museum of NASU (Lviv, SNHM) and National Museum of Natural History of NAS of Ukraine (Kyiv, NMNH). Within the latter, two (out of three available) collections were studied – the collections of the Department of Zoology (NNPM-z) and the Department of Museology (NNPM-m). Samples from Belarus were found in the collections of ZMD (5 specimens), SMNH (2 sp.), NMNH-z (68 sp.), NMNH-p (36 sp.), NMNH-m (7 sp.), MNKU (3 sp.). In total, there are 121 specimens of 13 mammal species in the collections. The number of samples is dominated by rodents, in particular *Spermophilus suslicus* (61 sp.), *Sus scrofa* (31 sp.) and *Sylvaemus tauricus* (7 sp.). Ancient specimens predominate (1885–1915), among which specimens from the collection of O. Brauner (NNPM) dominate. Certain groups of mammals appear in collections only in the last period of accumulation of collections, in particular murine rodents (collections of the 1990s). The largest number of samples was collected in the southern and western regions of Belarus within the Brest, Minsk, Grodno and Gomel oblasts. The most diverse are the collections from the vicinities of Mozyr in the Gomel oblast, mostly samples from the Brauner's collections of 1900–1915, which are now stored in the NNPM. The oldest are the samples of the black rat (*Rattus rattus*) from the collections of Benedykt Dybowski in 1885 in the family estates of Vojnov and Niankov of the Novogrudok district of the Grodno oblast. The most valuable is a sample of 61 skulls of ground squirrels *Spermophilus odessanus* (*suslicus* s. lato), collected during 1947–1954 in different districts of Brest, Grodno and Minsk oblasts. The series *Sylvaemus tauricus* from Central Polissia (7 sp.), collected in the 1990–1995 and transferred to the NNPM, is also significant.

Key words: zoological collections, mammals, fauna of Belarus, natural museums of Ukraine.

ЗМІСТ

CONTENTS

Музеологія * Museology

Стор.

- Чернобай Ю. М.** Дедуктивна музеєзація фітодетритного компонента лісових оселищ 3
- Deductive museumization of the phytodetritus component of forest community
- Загороднюк І. В.** Ховрахи війни: історія зоологічних досліджень та колекцій *Spermophilus* в умовах Райхскомісаріату Україна 17
- Ground squirrels of the war: a history of zoological research and *Spermophilus* collections in the Reichskommissariat Ukraine
- Загороднюк І., Болотіна І., Улюра Є.** Ссавці з території Білорусі у колекціях природничих музеїв України 39
- Mammals from Belarus in the collections of natural history museums of Ukraine
- Рукавець Є. В., Гуштан Г. Г.** Кліщі-нотриди (Acari: Oribatida: Nothridae) у колекції Державного природознавчого музею НАН України 57
- Nothrid mites (Acari: Oribatida: Nothridae) in the collection of the State Museum of Natural History of NAS of Ukraine
- Середюк Г. В., Савицька А. Г.** Освітній потенціал наукових природничих колекцій ДПМ НАН України: музейна програма "Урок в музеї" 63
- Educational potential of scientific natural groups of DPM NAS of Ukraine: museum program "Lesson in the Museum"

Екологія * Ecology

- Капрусь І. Я., Гусак О. В.** Особливості таксономічної та екологічної структури лісових таксоценів колембол Східного Поділля 75
- Peculiarities of taxonomic and ecological structure of forest toxocene of Collembola of Eastern Podillya
- Химин О.І., Капрусь І. Я.** Структурні трансформації таксоцену Collembola під впливом інвазії дуба червоного в лісові екосистеми Яворівського НПП . 87
- Struktural trasformations of tasocene Collembola under the influence of red oak invasion in the forest ecosystem of the Yavorivsky NNP
- Бешлей С. В., Лобачевська О. В., Соханьчак Р. Р.** Сезонні зміни вмісту пластидних пігментів у гаметофіті домінантних мохів у лісових екосистемах Українського Розточчя 95
- Seasonal changes in the content of plastid pigments in the hametophyte of dominant mosses in forest ecosystems of Ukrainian Roztochchya
- Гойванович Н. К., Бриндзя І. В.** Моніторинг якості криничних вод Жидачівського району Львівської області 105
- Quality monitoring of well waters of Zhydachiv district of Lviv region

Щербаченко О. І. Стійкість мохів <i>Bryum argenteum</i> Hedw. і <i>Funaria hygrometrica</i> Hedw. до впливу іонів важких металів	115
Resistance of mosses <i>bryum Argenteum</i> Hedw. and <i>Funaria hygrometrica</i> Hedw. to the effect of heavy metal ions	
Орлов О. Л., Рагуліна М. Є., Леневиц О. І. Оцінка впливу рекреаційного навантаження на ґрунти лісової стежки "Бучина" НПП "Сколівські Бескиди"	123
Influence estimation of recreation pressure on the forest trail "Buchyna" NNP "Skolivs'ki Beskydy"	
Рагуліна М. Є., Орлов О. Л. Мохова рослинність скельних виходів ЛЗ "Чортова Скеля" та її антропогенна динаміка	131
Bryophyte vegetation of the rock outcrops of "Chortova Skelia" forest reserve and its anthropogenic dynamics	
Леневиц О. І. Просторова та часова динаміка зміни лісової підстилки на туристичних шляхах (на прикладі НПП "Сколівські Бескиди")	143
Dimensional and time span dynamics of forest litter on track (for example NNP "Skolivski Beskydy"	
Гуштан Г. Г., Гуштан К. В. Апробація програмного комплексу "Біорізноманіття України" на прикладі панцирних кліщів (Acari: Oribatida) Закарпаття	155
Approbation of the software complex "Biodiversity of Ukraine" on the example of oribatid mites (Acari: Oribatida) of Transcarpathi	
Гураль-Сверлова Н. В., Гураль Р. І. Історія проникнення антропохорних видів моллюсків на захід України	161
History of the penetration of anthropochorous mollusc species to western Ukraine	
Гураль-Сверлова Н. В., Лижечка О. Ф. Перша знахідка лісової цепені <i>Cepaea nemoralis</i> (Gastropoda, Helicidae) у Тернопільській області та специфічність фенетичної структури виявленої колонії	173
First record of the grove snail <i>Cepaea nemoralis</i> (Gastropoda, Helicidae) in Ternopil region and specificity of the phenotypic composition of the found colony	
Химин М. В. Характеристика видимих осінніх міграцій журавля сірого <i>Grus grus</i> (Linnaeus, 1758) у НПП "Прип'ять-Стохід" у 2012-2017 рр.	181
Characteristics of visible autumn migrations of the common crane <i>Grus grus</i> (Linnaeus, 1758) in NNP "Prypiat-Stokhid" in 2012-2017	
Ентомологія * Entomology	
Заморока А. М. Чи є осівцеві монофілетичними? Докази філогенетичного аналізу за п'ятьма генами	191
Is clytini monophyletic? The evidence from five-gene phylogenetic analysis	

Гірна А. Я. Рідкісні та маловідомі види павуків Волинського Полісся (Україна) • Rare and poorly known spider species of the Volhynian Polissia (Ukraine)	215
Коваль Н. П., Глотов С. В., Чумак В. О. Жуки-стафілініди (Coleoptera: Staphylinidae) верхньої межі лісу Полонинського хребта (в межах Ужанського НПП) • Staphylinidae beetles (Coleoptera: Staphylinidae) of the upper forest line of the Polonynskyi ridge of Uzhanskyi NNP	223
Попович Т. Ю., Симочко В. В. Біологічні особливості та фенологія розвитку короїда непарного західного (<i>Xyleborus dispar</i> F.) на території Закарпаття • Biological features and phenology of the odd bark beetle development (<i>Xyleborus dispar</i> F.) on the territory of Transcarpathia	243
Короткі повідомлення * The brief messages	
Бублик Я. Ю., Климишин О. С. Нові для території України види ксилотрофних аскомікотів, виявлені у Сколівських Бескидах (Українські Карпати) • New for the territory of Ukraine species of xylophilic ascomycetes found in Skolivski Beskydy (Ukrainian Carpathians)	251
Середюк Г. В., Коваль Н. П., Чумак В. О. Знахідка <i>Wesmaelius subnebulosus</i> (Stephens, 1836) (Neuroptera, Hemerobiidae) на Закарпатті • Find of <i>Wesmaelius subnebulosus</i> (Stephens, 1836) (Neuroptera, Hemerobiidae) in Transcarpathia	255
Варивода М. В., Дедусь В. І., Чумак М. В., Чумак В. О., Штокало С. С., Веремій Т. Ю. Нові локалітети жука-самітника (<i>Osmoderma barnabita</i> Motschulsky, 1845) на заході України • New localities of the hermit beetle (<i>Osmoderma barnabita</i> Motschulsky, 1845) in western Ukraine	259
Родич Т. В. Нові знахідки <i>Arianta arbustorum</i> (Gastropoda: Helicidae) на території міста Львова • New finds of <i>Arianta arbustorum</i> (Gastropoda: Helicidae) in the city of Lviv	263
Ювілейні дати * Anniversaries	
До 75-ліття від дня народження професора Ю. М. Чернобая	265
Чернобай Ю. М. Слово про професора Й. В. Царика	267
Втрати науки * Loss of science	
Різун В. Б., Білонога В. М., Кияк В. Г. Світлій пам'яті Андрія Костянтиновича Малиновського	271
Хроніка * Current issues	
Середюк Г. В. Про діяльність Державного природознавчого музею НАН України у 2020 році	273
Правила для авторів * Rules for authors	275

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Випуск 37

PROCEEDINGS OF THE STATE NATURAL HISTORY MUSEUM

Issue 37

Українською та англійською мовами

Головний редактор І. Я. Капрусь

Комп'ютерний дизайн і верстка О. С. Климишин, Т. М. Щербаченко

Адреса редакції:
79008 Львів, вул. Театральна, 18
Державний природознавчий музей НАН України
телефон / факс: (032) 235-69-17
e-mail: editorship@smnh.org
<http://science.smnh.org>

Формат 70×100/16. Обл.-вид. арк. 22,42. Наклад 100 прим.

Виготовлення оригінал-макета здійснено в Лабораторії природничої музеології
Державного природознавчого музею НАН України.
Друк ТзОВ «Простір М». 79000 Львів, вул. Чайковського, 8.